

וכן הביא במשך חכמה (אחרי טז, ו) 'אין קשיא ללא תרוץ'. והוא עצמו במקום אחר (תצא כב) פרש שאפשר לרבות מ'שה דאבדה' – אפילו מגדל בהמה דקה בארץ ישראל (שבכך מדובר בפרשה, כנראה מהקשר הכתובים 'בארץ אשר נתן...') – אף שעושה כן באיסור, מצוה להשיב אליו את שיו. וע"ע כאן ב'למנצח לדוד' (לר"ד פארדו).

(ע"ב) 'וכן חיה ועוף כיוצא בהן' – על דינם של עופות בשאר דינים שבתורה – ע' במובא ב'מגדים חדשים' (לרד"י וויס שליט"א. ח"א עמ' יא ואילך) (=עיר הנדחת; הקרבת מחוסר זמן; איסור גזיה ועבודה במקדשין; רובע ונרבע).
וע' ב'אמת ליעקב' כאן שעמד על דיוקי לשון הרמב"ם, שהשמיט עוף לגבי כמה ענינים. וע"ע ב'אילת השחר'.

דפים נד – נה

ענינים, טעמים ופרפראות

'שאל רבי חנינא בן עגיל את רבי חייא בר אבא, מפני מה בדברות הראשונות לא נאמר בהם טוב ובדברות האחרונות נאמר בהם טוב? אמר לו: עד שאתה שואלני למה נאמר בהם טוב שאלני אם נאמר בהן טוב אם לאו, שאיני יודע אם נאמר בהם טוב אם לאו... שהיה רגיל אצל ר' יהושע בן לוי שהיה בקי באגדה... הואיל וסופן להשתבר... הרואה טי"ת בחלומו...' – כתבו התוס' (בבא בתרא קיג. ד"ה תרויהו) שפעמים שלא היו בקיאים בפסוקים. (ובשו"ת מהרי"ל (קמט) לאחר שהביא דברי התוס' הללו, הוסיף 'ואם נאמר גם כן על רבותינו המחברים (שפעמים אינם בקיאים בפסוקים) – צריך עיון').

ואולם, הקושי מבואר, לחשוב על אחד מחכמי התלמוד, עמודי התורה, שלא היה מקושט בכ"ד כתבי הקודש, הראויים להיות שגורים בפי כל תלמיד חכם (ע' שמו"ר מא, ה). מה גם בעשרת הדברות. – 'ודאי הדבר זר כפשטיה, לומר שלא ידע האמורא לשון הכתוב שבתורה, ואפילו במשניות היו כולם בקיאים, כל שכן בתורת משה כי הם חיינו. וצריך כל א' להשלים פרשיותיו עם הצבור, ועיקר לימודם היה בתורה שבכתב ודרשותיה ודקדוקיה...' ('קדושת השבת' לר"צ הכהן – ז, עמ' 41).
ופירושים רבים, בכל דרכי הפרד"ס, נאמרו בענין זה (וע' ב'קדושת השבת' שם; פני יהושע; מהר"ץ חיות, ובמפרשי ה'עין יעקב' ושאר מפרשים; ערוך לגר – סוף נדה).

יש מי שפרש בדרך זו: מתוך התשובה ('שסופן להשתבר') מתבאר שהשאלה לא היתה על לשון הפסוקים המפורשים בתורה, אלא על הלוחות עצמם, מדוע בלוחות הראשונים שניתנו לישראל לא היה כתוב בהם 'למען ייטב לך' ובלוחות השניים כתוב כן? ועל זה תמה החכם, עד שאתה שואלני על טעם הדבר, יש לך לשאול אם אכן כך הוא, שהשינויים שבמשנה תורה ב'אתחנן' משקפים את הנחת בלוחות שניים, או שמא גם בלוחות השניים היה חקוק בדיוק אותו נוסח שבראשונים, ואך בכתיבת משנה תורה הסכימה דעתו של הקב"ה לאלו השינויים.

ולכן שלחו שאלה זו אל החכם שהיה בקי באגדה, ואכן מתשובתו מבואר כי בלוחות ראשונים היה חקוק הנוסח הכתוב ב'תרו', ובאחרונים – זה של 'אתחנן'. וכך גם מבואר בפסיקתא זוטרתא (תשא, לד). (מתוך 'המקרא והמסורה' לר"ד מרגליות – א).

פרוש נוסף: השאלה היתה על סיבת השמטת האות ט' (שכינה 'טוב' כדרך שהאות צ' כינה בימים קדמונים 'צדיק' – שבת קד.) מלוחות הראשונות. שהאות ט', ורק היא לבדה, חסרה בדברות ראשונות. (וגם מבחינה סטטיסטית תמוה הדבר, שמתוך 620 אותיות שבדברות ראשונות (כמנין 'כתר') חסרה האות ט' שתדירות הופעתה בממוצע בתורה היא אחד ל-170!).

ובזה מובן הקשר הדברים שבהמשך הסוגיא, שרבי יהושע בן לוי עצמו היה דורש על האות ט', ולכן הפנה שאלה זו אל תלמידו, שודאי ידע טעם בדבר. וכן מוסברים בפירוש זה כמה דקדוקים בלשון הסוגיא. ('עיונים בדברי חז"ל ובלשונם' לר"ח ארנטריי, עמ' קמו).

וע' בספר אמת ליעקב (עיונים במקרא. ואתחנן ה, יב) שנקט שלא היו שינויים בכתובה בין לוחות ראשונים ואחרונים. [והוכיח זאת לענין 'זכור' ו'שמור' עכ"פ], אלא שהיו בלוחות תיבות שהיו נקראות ולא נכתבות, וזה פשר השינויים בין הדברות שביטרו לאלו שבאותחנן. וזהו שאמר לו שאינו בקי אם אכן מלים אלו היו גם כתובות בלוחות או רק נקראות.

– באור הענין, כי הלוחות הראשונות הן כנגד מדרגה גבוהה מאד, (כמבואר בכ"מ), וישראל באותה שעה לא קנו מדרגה זו בשלמות. וכל מדרגה, אף גבוהה ביותר, אם יש בה חסרון, שוב איננה בגדר 'טוב'. לא כן מדרגה נמוכה יותר, אך בשלימות – הרי היא 'טוב' במדרגתה. (עפ"י מכתב מאליהו ח"ד עמ' 292. ויסוד הדברים בחדושי אגדות – מהר"ל).

– י"ז תיבות יתרות דברות אחרונות על הראשונות, כמנין 'טוב'. (בעל הטורים – ואתחנן ה, טז).
וכן שמעתי שיש י"ז שינויים ביניהם (מהר' יעקב אורבך ז"ל).

דף נה

'הרואה הספד בחלומו חסו עליו מן השמים ופדאוהו. הני מילי בכתבא' – לפי שאותיות 'הספד' מורות על 'חס-פד', (כי ה' ו-ח' מתחלפות בכ"מ), כלומר, חסו עליו ופדאוהו ממיתה. ('חכמת שלמה' למהרש"ל. וע"ע תורת חיים. ואפשר עוד בטעם הדבר, שכשרואה הספד ממש, אפשר שמחמת הרור על מות וכיו"ב חלם על כך, לא כן כשרואה המלה לבדה).

'דרבו בהדי הדדי' – שזה מגדל אפרוחיו של זה, וזה מגדל את של זה. (הראב"ד)

'...מאי טעמא, אילימא משום דהאי אריך קועיה והאי זוטר קועיה, אלא מעתה גמלא פרסא וגמלא טייעא דהאי אלים קועיה והאי קטין קועיה הכי נמי דהו כלאים... זה ביציו מבחוץ וזה ביציו מבפנים...' – יש לפרש טעם הדבר, ששינויים של חרטום ארוך וקצר או עבה וצר אינם מהווים חילוק בין המינים, להיותם כלאים זה בזה. ואילו ביציו מבחוץ וכו' וטעונא ביעתא חדא בשיחלא וכו' כן מהוה חילוק בין המינים; –

לפי מה שכתב הרמב"ם לענין כלאים שבצומח (ברפ"ג דכלאים), ששינויי צורה שסיבתם מפאת שינוי המקומות ועבודת הארץ, אינם מהווים חילוק מינים, הגם שנראים כשני מינים בגללם. ואם כן, גם השינויים בחרטום שבין אוזו ואוזו-הבר, מקורם בשינוי מקומות גידולם, בישוב או במדבריות

ויערים. לא כן בשינויים האחרים, שלא שייך בזה שינוי מצד המקומות. (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ד קכג). כמה מפרשים ציינו לשו"ת צמח צדק (כט) שדן על כשרות אוזן הבר, והביא הוכחה מסוגיתנו להכשיר. ויש דחו הוכחה זו – ע"ש בקו"א מבנו.

'המרביע שני מינים שבים – לוקה' – התוספות כתבו (עפ"י המדרש והירושלמי) שלא שייך להרביע דגים, וכתבו לגרוס כאן 'המנהיג', או אף אם יש לקיים הגרסה שלפנינו, יש לחלק בין דגים, שלא שייכת בהם הרבעה, לשאר חיות הים. וכן כתבו הפוסקים, שאיסור הרבעת מינים שונים זה בזה, אינו שייך בדגים. (ובזה מובנים דברי רז"ל (בובחים קיג): שלא מתו הדגים במבול, לפי שלא קלקלו, שכך הוא טבעם – 'אמת ליעקב').

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ח רלה) נשאל בדבר הכלאת דגים, מין בשאינו מינו, לצורך יצירת מינים חדשים, השונים במראיתם או בטעמם. וכתב, שהגם שאמנם לאו דכלאים בהרבעת דגים – ליכא, כאמור, אולם יש מקום לחוש בדבר משום שינוי סדרי בראשית ובריאת מינים חדשים, שכתבו הקדמונים (רמב"ן, מהר"ל. ע"ש) שזהו ענין איסור כלאים האמור בתורה. 'על כן יראה דאין בידינו למחות בזה בחזק יד, אמנם, אם משנת חסידים לעסוק בזה לכתחילה – פרט זה עדיין צריך עיון. ונקיי הנפש ודאי אין עוסקים בזה'. (ומדברי החזו"א המובאים שם, לכאורה משמע שאין לחוש משום זה. וצ"ע).

'המנהיג בעיזא ושיבוטא' – על מהותו של ה'שיבוטא' ע' בתוס' במסכת עבודה זרה (לט). שהוכיחו מכאן שהוא 'עז של ים' (וכיו"ב כתבו כמה ראשונים – הרמ"ה בסנהדרין ור"ח כאן). וכבר תמחו רבים מאין ההוכחה, אדרבה, מכאן משמע שאינו מין עז, שלא נסתפקו אלא משום שזה בים וזה ביבשה. וע' באריכות בחדושי הגר"ר בענגיס ח"א טו ובספר 'מגדים חדשים' – שבת קיט. שקיבצו וציינו מקורות וספרים רבים בענין. (וע"ע: שו"ת דובב מישרים ח"ב כט; 'אמת ליעקב' כאן).

פרק 'הכונס'

'הכונס צאן לדיר' – שהיה מנהגם, כשרצו לזבל שטח מסוים, היו מלינים שם את הצאן, וגודרין בפסין סביבות אותו שטח, שלא יתפזרו הנה והנה, עד שיוזבל אותו מקום. ואח"כ מְכַנְסִים אותם למקום אחר. ואותו הקף קרוי בלשון תלמוד 'דיר'. וזהו 'הכונס צאן לדיר'. (המאירי).

וראוי ליתן טעם שנקט התנא לשון זו, ולא דיבר על הדין באופן מופשט. ואולי יש לומר עפ"י מה שאמרו להלן (נו): 'מסרה לרועה' – שהרועה מסר לתלמידו. שנראה לכאורה תמוה שאין לדבר זכר בלשון המשנה, והו"ל 'חסורי מחסרה והכי קתני...!', ופרש הגר"י קמינצקי זצ"ל (ב'אמת ליעקב') שמן הסתם הצאן שבדיר נתון ביד רועה, ואותו רועה מסרו לרועה אחר – לתלמידו. ומובן לפי"ז מה שנקט התנא ציור מציאותי זה.

'פרצוה לסטים... הוציאוה לסטים – לסטים חייבין' – התוספות והרא"ש כתבו (לקמן, עפ"י הירושלמי. וכן נפסק בשלחן ערוך – חו"מ שצו, ג), שרק כשהוציאוה על מנת לגוזלה – חייבין, שאז נכנסה לרשותם לענין חיוביה, אבל בלאו הכי – פטורין. אך זה אמור לענין חיוב בנוקין שעשתה לאחרים, אבל אם הבהמה עצמה אבדה – חייבין בכל אופן.

(שטמ"ק בשם ר"ש משאנץ - להלן; אור זרוע; ש"ך וסמ"ע ר"ס שצו. וע' בבאור הדבר בשיעורי ר' שמואל (בהוצ' המשפחה) - גטין נב: אות שמ"א).
 וכשפרצו ולא הוציאוה, אם הזיקה - משמע מפשטות הדברים שפטורין - כן כתבו בתוס'. ואמנם הרמב"ם (נזקי ממון ד, ב ובתשובתו לחכמי לונדל (תלב), ומובאת בנו"כ שם) חידש, שתלוי בכוונת הפורץ, אם היתה כוונתו שתצא ותזיק, כדי שיתחייבו הבעלים - חייב. ואם לאו - פטור. (וע' באור שיטתו במאירי ובחזו"א א, ו, ז). ואם אבדה הבהמה - מחלוקת הראשונים. (רש"י ותוס' בסוגיין כתבו שפטור. והביאם הרמ"א - חו"מ שצג, ג. והרמ"ה בסנהדרין עז, והרא"ה כאן, כתבו לחייב).

'שמין בית סאה באותה שדה, כמה היתה יפה וכמה היא יפה' - ופרשו בגמרא: בששים.
 ולעתים יצא שתשלום 'מה שנהנית' גדול יותר מן התשלום שעל פי שומת הנזק הווי. ובאופן שכזה, יוכל לתובעו לשלם לו מה שנהנית. (כן נראה מדברי החזון איש - ב"ק יא, יט. אולם תחילת דיבורו על אכלה פירות תלושין מתוך הרחבה. והיה מקום לומר שפירות מחוברין, כיון שהנזק מוערך ביחס לשדה כולה, לא ניתן לחייבו מדין 'נהנה' יותר ממה שהזיק לו. אך מתוך דבריו שם נראה שגם באופן כזה, יכול לתובעו מה שנהנית.
 ואפשר שסברתו שזה שמעריכים בששים, גזרת הכתוב הוא בדין התשלומין, שהקלה תורה על המזיק, אך באמת ערך הנזק הוא יותר. ולכן יכול לתובעו מדין 'נהנה' יותר משומת ששים).

'תנו רבנן: איזהו 'כראוי' ואיזהו 'שלא כראוי'? דלת שיכולה לעמוד ברוח מצויה זהו כראוי...' - פירוש 'רוח מצויה' - שמירה בינונית שיכולה לעמוד בפני כל דבר השכיח, כמו רוח מצויה. וכל מה שיבוא באופן מקרי וחריג - פטור. (עפ"י ים של שלמה).

'שאני שן ורגל דהתורה מיעטה בשמירתן' - ואם תאמר, גם אם שמר שמירה פחותה, הרי תחילתו בפשיעה לגבי קרן, ומדוע ייפטר על נזקי 'שן ורגל'? יש לומר שאין אומרים 'תחילתו בפשיעה וסופו באונס - חייב' אלא בפשיעה גמורה, אבל בהזק שאין דרכו בכך, כקרן, אין זה פשיעה גמורה. (עפ"י הרמ"ה - מובא בנמו"י לעיל כא. ויש מתרצים בפנים אחרות - ע' 'אוצר מפרשי התלמוד')

פרפראות לחכמה

'הכונס צאן לדיר' - מנהיג בישראל, הכונס את צאנו, צאן-מרעיתו לבתי כנסיות ובתי מדרשות, ונעל בפניהם כראוי - שגדרם בסייגים לבל יבואו לידי חטא ועוון ונזק. ויקר מקרה רע ויצאו מגדרם ועברו והזיקו - 'פטור' הוא. לא נעל בפניהם כראוי ויצאו והזיקו - חייב.
'נפרצה בלילה' בגלל חשכת הגלות ותוקף הצרות, או שפרצוה לסטים' - אומות העולם, בהסתתם לעבור על הדת - אותו מנהיג פטור, שעשה כל אשר ביכלתו בשמירתם. (אור פני משה - משפטים)

דף נו

ציונים וראשי-פרקים לעיון; באורים בפשט

'טמון אתמר, משום דשויה טמון באש' - רש"י הדגיש שהמכסה אינו בעל הבערה. ויש לדקדק

פג. שור שנפל לתוך הבור, לאחוריו, מקול הכריה, ומת – האם חייב בעל הבור? פרט הדין בבור ברשות הרבים ובבור ברשותו (כגון שהפקיר רשותו ולא הפקיר בורו, או בבור שבקצה חצרו). (נג.)

לחכמים החולקים על רבי נתן (בשור שדחף את חברו לבור) – בעל הבור פטור. ולרבי נתן – לשמואל חייב תמיד, ולרב אינו חייב אלא בבור שלו, אבל ברה"ר פטור, שאינו חייב בו אלא על הבלו ולא על חבטה, ובנפילה לאחוריו אין הזק מחמת 'הבלא'. (וכל זה כשנפל מלכתחילה לאחוריו, ולא כשנפל לפניו והתהפך).

פד. א. שני שוורים שנגחו יחדיו, ואחד מהם הוא של הקדש – מה דין התשלומין של בעל השור השני? פרט הדין בתם ובמועד.

ב. שור שדחף שור אחר לבור – מה דין התשלומין בתם ובמועד? (נג.)

א. לרבנן – במועד משלם חצי נזק, ובתם – רביע. ולרבי נתן – במועד: נזק שלם, ובתם: חצי נזק. (ולדעת האומרים 'האי פלגא נזקא עביד...' אף לרבי נתן דינו כלרבנן – תוס').

ב. לרבנן – במועד משלם נ"ש ובתם ח"נ, ובעל הבור פטור. (כ"ה לשיטת רש"י. ולהתוס' – במועד ח"נ ובתם רביע). ולר"נ – במועד, בעל השור משלם ח"נ ובעל הבור חצי, ובתם – בעל השור רבע ובעל הבור שלשה רבעים.

פה. האם שור ובור חייבים על נזקי בהמה של פסולי המוקדשין? (נג.)

שור חייב ובור פטור (וכתב המנ"ח (נג) שפטור רק ממיתה ולא בניזקין. וע' ב'הר צבי'). ודוקא פסולי המוקדשין שנפדו, אבל בכור בעל-מום שאין לו פדיון, או שאר קדשים שעדיין לא נפדו – פטור, שאינו בכלל 'שור רעהו'.

פו. אלו מהמנויים להלן שנפלו לבור, חייב עליהם בעל הבור, ואלו פטורין:

א. שור פקח שנפל ביום / בלילה. ב. אדם שוטח. ג. עבד כנעני. ד. עוף. ה. כלים. (נג. נד.)

א. ביום – לרב ירמיה: חייב. והקשו עליו, והסיק רבא שפטור, וכן תניא בברייתא. בלילה – חייב. ב-ג. מת – פטור. הוזהר – חייב, כשאר אדם. ד. חייב. ה. לתנא קמא פטור ולר' יהודה חייב.

פז. האם יש איסור כלאים במינים / במקרים הבאים:

א. תרנגול ופסיוני.

ב. אווז ואווז הבר.

ג. גמל פרסי וגמל ערבי.

ד. מנהיג ספינה או מרביע שני מינים שונים של דגים (חיות שבים).

ה. מנהיג ספינה במשיכת עז ודג.

ו. זורע במפולת יד אחת חטה ושעורה, החטה בארץ ושעורה בחו"ל. (נה.)

א-ב. אסור. ג. אינם כלאים זב"ז. ד. כלאים (אולם, לענין הרבעה כתבו הראשונים שאין שייך בדגים אלא בשאר חיות ים). ה. רחבה הסתפק בדבר, ורבינא סבר להתיר, ודחו דבריו. (ולחומרא אוליגן – הרא"ש). ו. אין איסור.

פרק שישי – 'הכונס'

פח. האם יש חילוק בטיב השמירה שחייבה תורה, בין שור המועד ליגח ובין נזקי שן ורגל של שור? (נה:)
בשור מועד נחלקו תנאים אם מספיקה לו שמירה פחותה (ר' יהודה) או צריך שמירה מעולה (ר"מ), או אין לו שמירה אלא סכין (ר"א). וב'שן ורגל' לדעת כולם מספיקה שמירה פחותה, כפי שדרשו מ'ושלח... ובער'.

פט. מה דינו של:

- א. הכופף קמתו של חברו בפני הדלקה.
 - ב. עד אחד היודע עדות לחבירו ואינו מעיד לו.
 - ג. הזיק בהזק שאינו ניכר. (רש"י).
 - ד. נשבר כדו ברה"ר ולא סלק את השברים. (נו).
- א. אם נשרפה על ידי רוח מצויה – חייב לשלם. ואם ברוח שאינה מצויה – פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים.
- ב. פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים (שמא אילו העיד, היה הלה נמנע מלהשבע והיה משלם, ועתה הפסידו)
- ג. למ"ד 'שמיה הזיק' – חייב בדיני אדם. ולמ"ד 'לא שמיה הזיק' – פטור מדיני אדם וחייב בדיני"ש.
- ד. לרבי מאיר – חייב לשלם בדיני אדם. ולחכמים – פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים. (ומחלוקתם נתבארה לעיל כט).

צ. א. שומר שכר שהחזיר את פקדונו לרשותו המשתמרת של הבעלים אך לא הודיעו – האם חייב באחריות?

- ב. האם שומר שכר נפטר מתשלומין כשלסטים מזויין גנב ממנו?
- ג. שומר שכר שטען שלסטים מזויין גנב, ונמצא שהוא עצמו גנבו, מה דינו? (נז)
- א. כן.
- ב. פטור.
- ג. נחלקו בגמרא אם לסטים מזויין דינו כגנב או כגזלן. אם דינו כגנב, הרי אותו שומר משלם תשלומי כפל כשנמצא בידו. ואם דינו כגזלן – פטור מכפל.

צא. א. מה דין שומר אבידה בשאלות הנ"ל?

- ב. שומר אבידה שאבדה ממנו אבידתו – האם חייב לשלם? והאם יש חילוק בדבר בין בעלי חיים לשאר מטלטלין? (נז).
- א. בשתי השאלות הראשונות – פטור. בשאלה השלישית – לדעת הסובר לסטים מזויין – גנב, משלם כפל. ולמ"ד גזלן – פטור מכפל.
- ב. לרבה, דינו כשומר חנם ופטור על אבידה (כל שלא בפשיעה, כמובן). ולרב יוסף הרי הוא כשומר שכר וחייב. בבעלי חיים אף רבה מודה שחייב, שכיון שמלומדות לצאת, הרי הוא פושע באבידתם.

צב. בהמה שדחפתה חברתה מרשות הרבים ונפלה לגינה ואכלה פירות – כמה משלם בעליה? ומה הדין כשעברה אח"כ מערוגה לערוגה אחרת ואכלה שם? ומה הדין כשהזיקה שם במי לידה? (נח).

נחלקו רב כהנא ורבא בבהמה שנדחפה ע"י חברתה, אם נידון כפשיעה או כאונס. אם זו פשיעה – משלמת כל מה שהזיקה באכילה. ואם אונס – משלמת מה שנהנית. אך נחלקו כשעברה לערוגה אחרת ואכלה שם, שגם אם נפילתה באונס, האם יש כאן כניסה חדשה לשדה אחר או לא. (כל שלא יצאה משם לדעת בעלים).

בכל האופנים שדנים כאונס – אם הזיקה במי לידה – פטור. ובכל האופנים שירדה בפשיעה – ספק בגמרא אם נזק כזה נחשב כאונס, ואז יהא תלוי הדבר בדין 'תחילתו בפשיעה וסופו באונס', או הזק זה נידון כפשיעה, שהיה לו לחוש לדבר.